

ENSAMHETENS ESTETIK

KU-projektrapport

Måns Wrangé

2006

Introduktion

Projekt

Ensamhetens estetik är ett KU-projekt som har bedrivits under 2006 och som utgör en fortsättning på KU-projektet *Protopia* från 2004.

Mål

Projektet har haft tre primära mål:

- Att i samarbete med forskningsprojektet *Den moderna ensamheten* vid Uppsala universitet undersöka ensamheten som samhällsfenomen.
- Att utföra en fallstudie om ensamhet med utgångspunkt i forskningen vid Uppsala universitet.
- Att utforska en konstnärsroll och konstnärlig metodik vars syfte är att i samverkan med formgivning och forskning finna nya infallsvinklar på samhällsfenomen.

Resultat

KU-projektet *Ensamhetens estetik* har resulterat i två delprojekt:

- En text i boken *Den moderna ensamheten* som är publicerad på Symposium/Brutus Östlings bokförlag (2006).
- Projektet *The Good Rumor Projekt* som har realiserats på gränsen mellan Mexiko och USA.

Nedan följer redovisning av projektets bakgrund, genomförande och resultat.

Bakgrund

Ensamhet är ett av det moderna välfärdssamhällets största sociala problem. Enligt Statistiska Centralbyråns rapport "Välfärd och ojämlikhet i ett 20-årsperspektiv 1975–1995" är 2,5 miljoner av den svenska befolkningen ensamstående. Av dessa har 1,5 miljoner lite eller ingen kontakt med sin närmaste familj och 200 000 saknar helt och hållet vänner.

Ensamboendet ökar i alla åldrar framför allt bland personer under 35 och bland storstadsbor. Samtidigt konstaterar rapporten att normen fortfarande är att leva i parförhållanden.

Ensamhet är också en av de stora hälsoriskerna i Sverige. I Folkhälsoinstitutets rapport "Hälsa 21 – hälsa för alla på 2000-talet" slås det fast att ensamstående riskerar ohälsa i högre grad än sammanboende.

Ensamhet är dock inget entydigt utan är ett komplext och relativt begrepp vars innebörd skiftar över tid och i förhållande till olika sammanhang, grupper och kategorier som t ex kön/genus, ålder, klass och etnicitet. Det kan hänföra sig till såväl en inre upplevelse som ett yttre tillstånd. Det används omhuldande eller klingar negativt.

Ensamhet beror inte enbart på yttre sociala faktorer. Man kan också känna sig ensam trots att familj, vänner och arbete. Att t ex ingå i en stor familj – som tidigare utgjorde grunden i en persons sociala nätverk – är idag ingen garanti mot känslor av ensamhet. En stor del av befolkningen har t ex mycket lite eller ingen alls kontakt med sina barn, föräldrar eller syskon.

I vår tid, när så många i det svenska "folkhemmet" lever ensamma, har förstås de ofta problemfyllda föreställningarna om och erfarenheterna av ensamhet mycket stor aktualitet och betydelse. Den som saknar band till andra kan känna utanförskap, isolering och tomhet.

Ensamhet har t ex använts som ett mått på bristande livskvalité och betraktas därför inte sällan som något skamligt och tabubelagt att prata om. Men trots alarmerande hälsorapporter

och statistiska undersökningar är ensamhet ett ovanligt lite utforskat samhällsfenomen. Ensamhet är heller inget högprioriterat område inom politiken.

Men ensamhet behöver inte enbart var negativ. Ensamhet kan också vara självvald. Den har t ex betraktats som en förutsättning för flexibilitet och frihet att röra sig över såväl sociala, geografiska som moraliska gränser. En "positiv ensamhet" behövs också för vila, koncentration och reflexion. Denna självvalda och "positiva" ensamheten kan tvärtom ha ett visst heroiskt och mytologiskt drag. Den ensamma konstnären, filosofen eller eremiten som inte vill vara ett "flockdjur" utan som verkar i en "splendid isolation".

Delprojekt 1: Den moderna ensamheten

Det första delprojektet i KU-projektet *Ensamhetens estetik* utgörs av en text i boken *Den moderna ensamheten* (Brutus Östlings bokförlag/Symposion 2006).

Boken *Den moderna ensamheten* utgör en delredovisning av forskningsprojektet med samma namn som bedrivs på Uppsala Universitet och som KU-projektet *Ensamhetens estetik* är länkat till. Forskningsprojektet *Den moderna ensamheten* leds av fil. doktor Maria Karlsson och fil. doktor Sharon Rider och finansieras av Historisk-filosofiska fakultetens ramprogram inom *BASTU, Kulturanalys och samtidskritik. Föreställningar om normalitet*, på Uppsala universitet. En konferens där de olika delprojekten presenterades arrangerades på Uppsala universitet den 12 november 2004 med stöd från Riksbankens jubileumsfond. Dessa presentationer har senare legat till grund för texterna i boken.

Min text behandlar incitamentet till forskningsprojektet *Den moderna ensamheten*. Fil. doktor Maria Karlsson på Centrum för genusvetenskap på Uppsala Universitet, fick idén till forskningsprojektet efter att hon hade tagit del av ett projekt som jag tidigare har bedrivit: *Medelmedborgaren*. I detta projekt har en person som motsvarar de vanligaste statistiska typ-, medel- och medelvärden i Sverige lokaliserats. Därefter har denna person givits möjlighet att föra ut sina tankar och idéer om samhället till den allmänhet som hon rent statistiskt representerar. Detta görs genom användandet av samma metoder som näringsliv och större intresseorganisationer utnyttjar för samhällspåverkan: professionell opinionsbildning och lobbying. Det som har intresserats fil. Doktor Maria Karlsson är att den statistiska medelmedborgaren är ensamboende och utan barn. Medelmedborgarens åsikter handlar till stor del också om sin kategoris situation som vare sig är särskilt politiskt prioriterad eller medialt synlig.

Min text diskuterar hur medelmedborgarens position förhåller sig till begreppet "ensamhet", samhällets värderingar av detta begrepp samt statistikens tendens att reproducera normer och värderingar där det statistiskt "genomsnittliga" kan få funktionen

att kontrollera det avvikande genom att definiera och internalisera det statistiskt "vanliga" som det "normala". Textens slutsats är att som tillhörandes en relativt marginaliserad och i vissa avseenden stigmatiserad grupp i samhället – ensamboende medelålders kvinna utan barn – kan medelmedborgaren paradoxalt nog istället kan ses som ett hot mot den heteronormativa kärnfamiljen, baserad på tvåsamhet och reproduktion.

Boken *Den moderna ensamheten* innehåller förutom min egen text, essäer av forskarna professor Margaretha Fahlgren, fil. doktor Niklas Forsberg, Fil. doktor Martin Gustafsson, fil. doktor Maria Karlsson, fil. doktor Patrik Mehrens, fil. doktor Sharon Rider från Uppsala universitet, professor Don Kulick från Stockholms universitet, professor Merete Mazzarella från Helsingfors universitet samt Göran Rosenberg, författare och journalist. Illustrationerna till min text är gjord i samarbete med Igor Isaksson, formgivare och arkitekt.

Delprojekt 1: The Good rumor Projekt

The Good Rumor Projekt är det andra delprojektet i KU-projektet *Ensamhetens estetik*. Projektet realiserades genom en inbjudan från konstbiennalen *InSite* att göra ett beställningsverk om gränsen mellan Mexico och USA och dess sociopolitiska implikationer. Den del av gränsen mellan Tijuana och San Diego som *InSite* i huvudsak är fokuserad på, är en av den mest trafikerade såväl som politiskt känsliga gränserna i världen.

Då jag tidigare har bedrivit ett KU-projekt som behandlade ensamhet som samhälls-fenomen, bestämde jag mig för att använda dessa kunskaper och erfarenheter genom att undersöka ensamhet i förhållandet till den speciella sociala kontext som denna gräns betingar.

I min research om området fann jag att det florerar mängder med rykten om invånarna på bägge sidorna om gränsen. De flesta är baserade på negativa stereotyper om amerikaner respektive mexikaner. Forskning visar också att de flesta rykten består av historier om personer och händelser som sker utanför ryktesspridarnas sociala grupp samt att nio av tio rykten är negativa. Rykten är vidare en av de största bidragande orsakerna till konflikter mellan olika sociala, etniska och nationella grupper.

Jag började intressera mig för sambandet mellan rykten och ensamhet. Rykten har i detta perspektiv en dubbel och motsägelsefull verkan. Ryktesspridning är å ena sidan en social företeelse som förutsätter sociala nätverk och skulle sålunda kunna sägas vara motsatsen till ensamhet. Ryktesspridning är ett sätt att skapa och upprätthålla en social grupp. Genom att berätta ett rykte för en person, inviger eller konfirmerar ryktesspridaren honom/henne i sin sociala grupp eller nätverk. Å andra sidan kan rykten också utesluta och isolera människor från sociala nätverk genom att stigmatisera och utdefiniera de personer som ryktena handlar om.

I projektet undersöks denna ryktets dubbelhet att både inkludera och utesluta, samt hur sociala nätverk skapas, upprätthålls, överskrids och expanderar över geografiska såväl som socioekonomiska gränser.

Koncipiering av ett rykte

Två rykten har konstruerats: Ett om invånarna i Tijuana, Mexiko som har spridits i San Diego, USA och ett om invånarna i San Diego som har spridits i Tijuana. I motsats till majoriteten av rykten – som till största del är skapade av andra än dem som ryktet handlar om – så är ”de goda ryktena” positiva och har skapats i dialog med föremålen för ryktet. Alltså: Invånarna i Tijuana har skapat ryktet om Tijuana och invånarna i San Diego har skapat ryktet om San Diego. Detta har gjorts genom användandet av fokusgrupper – samma metod som används i marknadsföring såväl som i politisk opinionsbildning i syfte att fastställa människors tankar och åsikter om specifika sakfrågor.

En fokusgrupp utfördes i San Diego och en i Tijuana. Varje fokusgrupp bestod av nio demografiskt utvalda personer från San Diego respektive Tijuana, och planerades samt leddes av professionella fokusgruppmoderatorer, Manuel Chavarin från VC Asociados i Tijuana och Professor Don Sciglimpaglia från University of California i San Diego. Fokusgrupperna dokumenterades på videos och en sammanfattande skriftlig analys gjordes av fokusgruppexperterna Professor Don Sciglimpaglia och Manuel Chavarin.

Resultatet från fokusgrupperna har utgjort grundmaterial för konstruktionen av ett rykte om Tijuana och ett om San Diego. Ett antal kriterier har ställts upp för de två ryktena. De får inte ha negativa implikationer så att det kan skada tredje person utan ska istället ha en positiv innebörd. Vidare bör ryktena ha en självuppfyllande funktion. Detta innebär att spridningen av ryktena kan resultera i att det som ryktena handlar om kan realiseras i verkligheten. Slutligen är ryktenas innehåll hemligt för alla som inte deltar aktivt i projektet som noder. Detta därför att om ryktena skulle avslöjas offentligt, skulle deras potentiella verkan motverkas.

Spridning av ett rykte

Projektet utgår från de senaste rönen inom forskning om ”small world networks” som bl a analyserar hur idéer sprids via sociala nätverk. 100 personer på båda sidor om gränsen som

demografiskt representerar samhällets olika nivåer i Tijuana och San Diego har rekryterats av projektgruppen. Kriteriet för urvalet av dessa personer är att de är inflytelserika i sina respektive sociala nätverk och benämns i projektet som ”noder”.

Dessa ”noder” har rekryterats i syfte att sprida de goda ryktena i sina respektive sociala nätverk. Varje nod har vidare blivit tillfrågad att rekrytera ytterligare tre personer som ska fungera som noder genom att ytterligare sprida ryktet samt värva tre nya noder etc. På detta sätt har ryktet spritts exponentiellt i gränsområdet mellan Mexico och USA.

Ryktesspårning

Slutligen har varje nod blivit ombedd att gå upp på projektets hemsida (www.thegoodrumor.com för engelsktalande och www.elbuenrumor.com för spansktalande) för att fylla i ett antal demografiska fakta i syfte att kunna spåra ryktets spridning geografiskt och socioekonomiskt.

Via ett interaktivt sociogram på webbsidan kan man följa hur ryktena sprids från person till person och sprids över nationella, geografiska och socioekonomiska gränser i Tijuana och San Diego. Ytterligare research kommer att göras i syfte att fastställa hur ryktenas innehåll har förändrats samt hur nya sociala nätverk har skapats och gamla utvecklats via projektets ryktesspridning.

Credits

Projektledning

Måns Wrangle och Igor Isaksson

Grafisk form

Igor Isaksson

Samarbetspartners

Ibero University. Department of Communications, Tijuana; Tijuana; Professor Don Sciglimpaglia, San Diego State University; Professor Fiamma Montezemolo; Manuel Chavarin, VC Asociados; Joy Espiritu, Plaza Research; Metro. Tijuana; COLEF, Tijuana.

Video

Videodokumentation: Yonke Art, Tijuana

Postproduktion: Måns Wrangle och Igor Isaksson

Animationer: Igor Isaksson

Speakerröst: Dan Gold

Översättning: William Jewson

Musik; Måns Wrangle

Website

Igor Isaksson och Måns Wrangle i samarbete med Dream Addictive Laboratory

Databas: Dream Addictive Laboratory

Producenter

Oswaldo Sanchez, artistic director, inSite_05, Donna Conwell, associate curator, inSite_05, Michael Krichman, executive director, U.S och Carmen Cuenca, executive director, Mexico.

Måns Wrangle